

Ольга БЕЖУК

ПЕРША СВІТОВА ВІЙНА В СИСТЕМІ БІНАРНИХ ОПОЗИЦІЙ ЖІНОЧОГО ТА ЧОЛОВІЧОГО ДОСВІДІВ

З піднесенням жіночих студій в історії щораз більше уваги заслуговують гендерні аспекти війни, зокрема трансформація традиційних культурних уявлень та норм маскуліності й фемінності, особливості використання відповідних образів у війсьній пропаганді. Досвід I Світової війни засвідчив, що відтермінувавши конфлікт статей, визваний феміністичними рухами початку ХХ ст., дане протистояння поглибилось за рахунок демонстрації невідомого раніше феномену свідомої боротьби чоловіків і жінок за нові форми життя. Дослідження гендерного досвіду участі у бойових діях та тилу показали неоднозначність сприйняття війни різними віковими групами, засвідчили глибокий травматизм пережитого на фронті і в тилу обох статей, підважили стереотипні уявлення про чоловіків як природжених безстрашних воїнів, а жінок як «слабку» стать.

Ключові слова: Велика війна, листування, гендерні стереотипи, емансипація, біженство, громадська праця, особистісні стосунки, емпатія, егоїзм.

© О. БЕЖУК, 2016

Представлена історична розвідка присвячена аналізу епістолярної спадщини відомої громадської діячки О. Левицької та її нареченого Д. Басараба в час Великої війни 1914—1915 рр. Це так зване джерело особового походження, що висвітлюють психологію особистості «зсередини». Незважаючи на значний масив матеріалів, присвячених діяльності О. Левицької-Басараб у авторстві вітчизняних та діаспорних дослідників, приватний бік життя цієї визначної жінки практично не досліджувався [13; 19; 23; 24; 27; 29]. Між тим, аналіз переписки демонструє соціальну обумовленість мислення адресатів й розрізняє загальні уявлення епохи, ідеї соціальної спільноти, до якої належали автори, і, нарешті, їх власне, індивідуальне ставлення один до одного та дійсності. Епістолярій подружжя Басарабів є також прикладом представлення культурної історії та історії менталітету, що надають перевагу людині, її діяльності, як нової цінної інтерпретації тематики I Світової війни [28, с. 26; 16, с. 15].

Відомо, що молоді Ольга Левицька та Дмитро Басараб пізналися після віденських студій у Львові навесні 1912 року. Це був союз двох споріднених душ, яких поєднувало соціальне походження, спільна громадська праця, патріотичні гасла, любов до музики, поезії тощо. З початком Великої війни, Дмитра Басараба в офіцерському званні підпоручника австрійської армії було мобілізовано до форту Мальборжет в Італійських Альпах. Ольга Левицька — касієрка гіпотечного банку «Дністер», залишається у Львові [13, с. 3]. Від розлуки молодих людей рятувало листування: на той час воно було щоденною практикою, яку опанували ще в школі. Для сучасників це — цінне джерело дослідження воєнного повсякдення та психології адресатів, оскільки Велика війна — це не лише воєнні дії, стратегічні плани, але й невідомі з попередніх воєн «великі трагедії маленької людини».

Так листи, датовані серпнем-вереснем 1914 р., засвідчують, що жіноча особистість Ольги Левицької переживала духовний розкол, дисгармонію. Для неї — активістки чисельних громадських інституцій («Просвіта», «Пласт», «Жіноча громада») це, перш за все, вибір між громадською працею, з абстрактними «своїми» людьми, й «одиноким» та найдорожчим Дмитром Басарабом. Цю внутрішню боротьбу і неспокій, шукання і блуканину, самоаналіз і сумніви М. Рудницька називала «проблематизмом нової жінки» [20, с. 109]. Феміністичні гасла

початку ХХ ст., ідентичні національним інтересам, збагатили світогляд молодії О. Левицької, розбудили в ній людину гідну духовної свободи, спонукали «слабку» стать до активності [11, арк. 51—62]. У листі від 7.08.14 вона пише Дмитрові: «В кожній майже хвилині згадую Тебе, що ти поробляєш... , чи маєш бодай час згадати свою Олю, котра щойно вернула з курсів самаритянських? ...» [1, арк. 5]. Йдеться про санітарні курси, організовані Жіночою Громадою, що проходили в народній Лічниці під головуванням Євгена Озаркевича та Софії Морачевської. «...Нині не буду мала правдоподібно часу відписати, ... бо я маю багато роботи. Я тільки вдома що їм і трохи сплю. А завтра маю дежурство рано» (Лист від 27 серпня 1914 р.) [1, арк. 15].

На цей час Ольга Левицька ввійшла в жіночу чоту УСС, разом з Оленою Степанів, Софією Галечко, Гандзею Дмитерко, і, як згадують її сучасниці, була в стані душевного піднесення та ентузіазму [10, с. 80—81]. Як січовичка, вона долучається до роботи Мобілізаційного Комітету: займається поставкою харчів для Гаєвської сотні, оформленням документів, приготуванням їжі у Народному Домі. Окрім того, дівчина веде агітаційну роботу серед української молоді щодо вступу в Легіон УСС. Про це вона пише Дмитру Басарабу 19.08.14 р: «Була я нині на залізничці... Приїхало багато робітників з Німеччини і як довідались про українських Стрільців охотно пристали. Чоловік переймаєсь загальною справою так що мимоволі уступають особисті інтереси на другий план... і пориває чоловіка зложити усе, що може для загальної для нашої справи. Так здається тепер кождий думає або повинен думати» [1, арк. 7—11].

Нагадаємо, що зазначені події відбувалися в час масштабної й довгострокової Галицької битви, коли чисельні армії Росії та Австро-Угорщини збирались нанести один одному головні удари на протилежних кінцях величезного фронту. Впродовж 33 днів Львів та фортеця Перемишль були затиснуті з обох боків 9-ма ворожими арміями, що надало операції небезпечний бойовий характер [5, с. 50—62]. В атмосфері інтенсивної і всепроникаючої відсутності безпеки Оля Левицька розмірковує про те, як найповніше прислужити людям. Можливо, саме робота, постійна зайнятість, щоденне листування не дають їй зосереджуватись на трагізмі власної ситуації. Але підтримки і розуміння з боку Дмитра Ольга не отри-

мує: «Тільки про Твою стрілоччину не згадуї, оскільки разів пригадаю собі про Те, або побачу Тебе в стрілецьким убраню, все здаєсь мені, що щось стає між нами і не дозволяє мені до тебе щиро відізватись. Пощо Ти Олю се зробила?» [2, арк. 57]. Зазначимо, що автором слів є колишній голова студентського товариства «Основа», редактор і видавець часопису «Відгуки», на сторінках якого у 1913 р. було кинуте гасло: «Коли...виринає українська справа перед форумом Європи, ми не смієм остати байдужними і жити далше цим сірим, безкровним, «своїм життям!» [21, с. 9]. Але в особистому плані Дмитро в лиці Ольги бачить не представницю української молоді, а емансипатку, і такий приклад «соціального діяння», як вступ в Легіон, чи праця в Мобілізаційному Комітеті, набуває з його боку критичних оцінок: «Не знаю яка ідея світить Тобі що конче хочеш вибиратись як «самаритянка» на поле бою, чи може не для шпорту робиш се (прост тому, що всі Твої знакомі се роблять)» [2, арк. 22]. Занепокоєність зумовлена тим, що емансипована та соціально зааганжована жінка неминуче здійснює втечу за «сакральну площину свого буття». Крім того, для Д. Басараба військова служба є варіантом перевірки власної чоловічої зрілості й мужності, який втрачає сенс, якщо те саме може зробити і жінка. Вихід жінки «за межі роду» — справа недозволена й чітко характеризує межі жіночого/чоловічого в традиційному патріархальному суспільстві [6, с. 95; 15, с. 120]. Листи Дмитра, засвідчують, що чоловічий егоїзм є домінуючою настановою, згідно з якою весь вільний час дівчина має присвячувати лише йому і в зрозумілий для нього спосіб. Це — написання розлогих оповідей: «Олю, мені здаєсь більш треба самаритянської прислуги, як Ти собі думаєш», «Чим більше пишеш тим ліпше»; вирішенню питань закупів та відправки «нагальних» речей: «... щоб прислала мені шаблю, 4 гарнітури біля, шкарпеток та хусточок»; зустрічей зі знайомими: «...я властиво бо чекаю, коли повідомиш мене чи будеш могла полагодити мої справи?» [2, арк. 19, 23, 47, 51, 55, 189]. Позиція Д. Басараба типова для його сучасників, адже повсякденне життя чоловіка, влада та його сутність опинились під загрозою. Між тим, побоювання Дмитра були даремними, адже жінки тієї епохи зовсім не відкидали ні сім'ї, ні материнства, ні відданості, присутність яких передбачають ці дві функції.

Тим часом молода О. Левицька перебувала в епіцентрі Великої війни, що трагічно позначилась на пересічному громадянині. Для багатьох з них (особливо жінок) головним бажанням було утекти від ворога, горя, невизначеності майбутнього, злиднів, захворювань, страху за рідних та коханих [9, с. 45]. Цей тривожний посил читаємо в коротких листівках Ольги: «Може то ще все буде добре, ми ще мусимо побачитись і тільки щоб це враз перебути. Цяпо моя! Знаєш як то тяжко панувати над своїми нервами, але я не даюся, Любчику!» [1, арк. 12]. В умовах стрімкого наступу ворога найбільш вразливою групою стали жінки-біженки. Це була ключова соціальна та морально-психологічна проблема, адже особливість жіночої психології та фізіології, що більше зосереджена на почуттях та емоціях, є причиною того, що слабкій статі набагато важче справитись з повсякденною воєнною реальністю [7; с. 126; 12, с. 81—82]. У її умовах більшість піддається паніці та інстинкту самозбереження. Так в листі від 2.09.14 Ольга пише: «Я рішилась залишитись зі Стефою в Перемишлі в її хаті. Най вже буде, що має бути, але вже блукатись довше не можу. Тут на разі глибокий спокій, а у Львові то в найліпшій разі можна було вже зварювати» [1, арк. 17]. Велика війна вразила Ольгу своїм розмахом, зламала її долю, позбавила даху над головою і родини, змушувала тікати на край землі: «От виїхала я зі Львова, лишила хату і всьовсьо, а втікла тільки з тим що мала на собі, а тепер треба буде забиратись з Перемишля. А куди в світ за очі, бо хто знає чи доїду туди, куди хочу. Дмитрусю мій, чи Ти собі преставляєш, що мені діється!», — розпачливо пише Ольга 6 вересня 1914 року [1, арк. 20—23]. Вирвана зі звичного середовища, позбавлена всього, з безмежними стражданнями невизначеності, невпевненості у майбутньому, туги за недалеким минулим, Ольга потребує захисту і співчуття: «Дмитрунчику мій, хотіла б я Тобі припасти до грудей, щоб Ти мене обіняв, щоб оборонив перед невидимим незвісним ворогом, щоб забула за все за весь сей світ той поганій який видирає усім всьо найдорожче... А така та година тяжка, то я не хочу Тобі описувати...» [1, арк. 21]. Війна — реальна і грізна, що змушує щоразу «рюкзак на плечі і в світ куди очі чи так ноги понесуть», є ще й великою перепороною для скорої зустрічі закоханих, які в її вирі пізнали глибину і щирість власних почуттів: «Поми-

мо того всього я все бачу яко останню найдорожчу для мене ціль — Тебе, котра стала мені ще дорожшою по осягненню життя» [1, арк. 7—11, 18].

Незважаючи на складний моральний, психологічний стан, в якому перебуває О. Левицька, вона, перш за все, клопочиться за Дмитра, його безпеку. Кожен лист — свідчення її глибокого проникнення у внутрішній світ людини через співчуття до її переживань: «Але ще одно мене тримає, то що я сподіюсь, що Тобі не грозить жадна небезпека» [1, арк. 24]. Ольга, як і більшість жінок того часу, усвідомила свою потенційну роль у суспільстві й відчула відповідальність за кожного дорогого їй представника. Не маючи владних важелів, жінка, все ж, відчуває себе винною за умови, нею не створені: «А нічого мені так не жаль як Тебе, Дмитруню мій любенький, як подумаю за Тебе, то мені легше стає теперішні часи пережити!» [1, арк. 28—31].

З листів до Дмитра видно, що Ольга була людиною надзвичайно емпатичною. Як особистість, вона сприймає переживання іншої людини з її власної позиції, не втрачаючи при цьому ясності розуміння своєї сутності. Дівчина на віддалі розуміє ревності коханого до її праці, його важкий емоційний стан, брак тепла і уваги в умовах військової муштри [9, с. 45—46]. Ольга, окрім того, читає про розпач і почуття страху за неї, що огортають Дмитра на фронті: «Як представлю собі, що Ти, моя доню, а може і дуже десь там на російській границі, той нічого не хочеш мені ні писати, ні думати» [2, арк. 25].

Зрозумівши, що модерністські послани щодо праці і громадської зааганжованості не імпонують Дмитрові, Ольга часто звертається до теми дому і сім'ї у листах. Цілком природно, що дівчина мріє про власний куточок, родинне тепло: «Знаєш, малий, мені вже так тужно за своїм кутом, де би чулася у себе, де б я мала своїх коло себе» [1, арк. 71, 78, 80]. Цитата демонструє, що в Ользі був особливо виражений інстинкт продовження роду, функція материнства, яку вона пов'язувала зі шлюбом. Незважаючи на те, що модерний фемінізм ставив, перш за все, акцент на осмисленні вартості жіночого життя поза її сімейними обов'язками, незалежно від того, чи знайшла вона чоловіка, чи ні, молода Левицька прагне особистого щастя, пізнати «прикмету матері» [17, с. 85]. Реалізація функції материнства дозволила б їй відбутися і реалізуватися повністю, адже Ольга добро-

вільно, самостійно, широко, усім еством бажає цього: «Знаєш, малий, я вже так хочу додому, то значить-ся мати той дім, а в нім свого малого. Так вже не можу чогось дочекатись сего» [1, арк. 85]. Материнство — бажане, очікуване для Ольги Левицької — це той тип творення, що допомагає відчувати внутрішню рівновагу на всіх рівнях її буття: фізичному, духовному, душевному, емоційному [15, с. 22].

Як видно, листи О. Левицької цілісно демонструють, що здатність жінки до творення є її основною цінністю. Навіть в умовах всепоглинаючої небезпеки, непевності кожної наступної миті, шлях «слабкої» статі — це безперервна боротьба за власний розвиток [17, с. 102]. Практично у кожному листі Ольга наголошує на важливості для неї праці, чи то фізичної, чи філантропічної: «Маю багато праці», «Іду рано на дежурство», «А ще тепер дні йдуть десять раз поволіше як перше, бо не маю стало заняття», «Завтра йду до фабрики консервів от щоби мати якесь заняття» [1, арк. 4, 7—11, 36, 41]. Не маючи можливості зазнати радостей народження і виховання дітей, Ольга реалізує свої здібності і сили у інших сферах: фізичному труді, праці харитативних та громадських інституцій, зокрема Українського жіночого комітету допомоги раненим жовнірам («Ukrainisches Damenhilfskomitee fur Verwundete Soldaten»), згодом Українському Жіночому Комітеті, що діяли у Відні [3, с. 131—135]. За словами сучасниці, вона — приклад продуктивної любові: «...Була душею Комітету, днювала і ночувала в домівці» [14, с. 3]. Це дало змогу їй витримати важкі моральні навантаження у військовий час, актуалізувати та розвинути турботу й відповідальність за співвітчизників.

Крім того, зміст і форма послань Ольги Левицької засвідчує, що жінка навіть в ситуації війни має тенденцію до більшої особистісної залученості, аніж чоловік. Її цікавлять свої і чужі міркування, враження, емоції, світлі спогади: «...В Львові тепер чудово. Маса цвітів цвіте та і їм війна даєся взнаки. ...Що-правда я тепер їх ще не виділа і хто знає чи побачу сього року, але пригадую як рік тому світили они нам у парку. Чи тямий Ти се, малий?» [1, арк. 85]. Як бачимо, ієрархія значущого, особисто-інтимного у жінок вибудовується інакше, ніж у чоловіків, вони децю по-іншому інтерпретують світ [17, с. 72—73]. В часи посиленої небезпеки, ризику жінка розмірковує, здатна втішати й сподіватись на краще: «На-

правду чоловік є дуже великим егоїстом і то кождий. Тільки сліз, тільки крові плине тепер а помимо того чоловік може чутися щасливим бодай перед одну-дві маленькі хвилини» [1, арк. 47—49]. У даному випадку маємо український тип жінки з його характерною нежіночою мужністю, що допускається як рятівна сила в екстремальних соціокультурних ситуаціях війни, кризи, занепаду: «Але що робити? Таке є життя. Жити, жити треба коли можна, бо хто зна, що завтрашній день принесе» [1, арк. 48; 16, с. 227]. Бажання жити і творити є домінантою і червоною лінією проходить через звернення Ольги: «Дмитрунчику мій коханий, не дивися Ти так чорно в будучність. Не кидай в апатію, не дайся біді взяти під ноги, скоріше Ти її возьми...Любий, коханий мій, хотіла б розігнати Тобі ті чорні гадки або зцілувати, щоб Ти глянув веселіше в будучність» [1, арк. 77—78].

Думається, що листи-послання Ольги Левицької допомагали воїну Д. Басарабу в його особистих конструктивних переживаннях, наповнювали оптимізмом. Відправившись на Італійський фронт у званні підпоручника, він, як і більшість, сподівався на швидке завершення бойового конфлікту: «Олю, будь спокійна, війна довго тривати не буде, незадовго побачимось» [2, арк. 189; 6, с. 5]. На початках його морально-бойові якості спираються на ідейний мотив і забезпечують позитивне ставлення до служби: «Мушу бути вояком і то старатись бути після моїх сил якнайліпшим, що кождий обов'язок треба сповняти як належить... треба віддати «цісареві цісарське» [2, арк. 3]. Далеко від дому, «рідної Галилеї», Дмитро не відмовляється від суспільних переконань й особисто значущих цінностей: «Прийшла війна, ну і що ж? Єдиного тільки боюсь, що робити, якби Росія забрала Галилею...», «Знаєш мала що я жию внутрішньо сам, лиш тішить мене потуга наших в Галичині, а ще більше Твої листи...» [2, арк. 3, 8, 150—153].

Але людина на війні не лише вояк. Солдатська служба включає, перш за все, важку, виснажливу працю на межі людських сил (несення вартової служби, обслуговування бойової техніки, турбота про особисту зброю, виконання інших робіт, властивих родам військ і військових професій тощо) [22, с. 25—26]. В час затишшя воїн зайнятий роботою, безліччю великих і малих справ, виконання яких входило в його обов'язки і від яких багато в чому залежав його успіх у новому бою: «Буду старатись еще нині написати

лист, хоч замучений я» [2, арк. 18]. Сіре військово повсякдення в Альпах, що вимагає повного самозречення, сильно виснажує Дмитра: «Зваж лише як ліниво минає день за днем, а війна ще навіть добре не зачалась... Се ж доперва місяць як ціла воєнна за-веруха почалась, а кілька ще чекати, не знаєш, Олю?» — запитує Дмитро [2, арк. 40—41].

Є чимало свідчень того, що в Першу світову, здебільшого «окопну» війну, однією з головних проблем ставала елементарна нудьга, неможливість знайти достатньо доцільних занять для солдатської маси [30, с. 44]. По інтонаціях і звертаннях видно, що Дмитра дратує одноманітність воєнної ситуації, відсутність можливості одноосібно приймати рішення, проявляти ініціативу в періоди позиційного етапу війни: «Я вже і так зачинаю тупіти нервово, хіба як яка цікава робота є ...» [2, арк. 17—19]. В одному з листів до Ольги він гірко розмірковує над щоденним воєнним побутом: «Щоби щось і про «повадження» сказати, то воно як звикло йти у войску, тільки почти трудно дочекатись. ...Шукавим потіхи в чарці та на жаль вино не годне привести мене до рівноваги... Якби добре було якби я вмів грати на гітарі що-будь» [2, арк. 10, 26]. Наявність вільного часу, бездіяльність змушують жовніра до аналізу стану вчора і сьогодні, спогадів, філософських роздумів: «Зрештою в тім цілім клопоті знаходжу потіху в будізмі над котрим передумую, і котрий мені ще найбільше трафився до переконання». Нерідко думки Дмитра звертаються додому: «Пригадується мені осінь на Поділлі, але там она омного краща. Не знаю, щоб я дав за те, щоб пережити її з Тобою» [2, арк. 40, 55, 118, 188].

На настрої, бойовий дух молодого Басараба сильно впливає його фізичний стан та самопочуття: «Коло мої особи нічого новішого хібо що кашлям сильніше ніж звичайно, але на такі дрібниці на війні не звертаєсь уваги...Хочу на серйю перестати курити і то не так задля ощадности, як для здоровля» [2, арк. 23]. Його психологічна адаптація до нових умов у форті Мальборжет, включення у первинний колектив, сприйняття ролей військовика носять нелегкий характер протиріч: він задоволений матеріальним станом у армії, та відсутність статусу офіцера не відповідає його амбіціям: «Фінансово стою так, що можу витратити 217 К щомісячно, а тільки на пагони думаю не вистарчить мені» [2, арк. 6]. Основною рисою листів Д. Ба-

сараба є зверненість на самого себе, своєрідний егоїзм: «Я стараюсь опанувати себе і переконати себе, що се до мене не належить, але не можу, не знаходжу аргументу на те, щоб інакше дивитись. Може я занадто егоїст, сего не знаю» [2, арк. 55]. Чоловічий простір, у якому відбуваються події більш абстрактний і меншою мірою заповнений людьми, як правило, лише собою: «Твоїх часописів я ще не дочекався, хоч вже другий день минає як я дістав лист. Найліпше буде, як вишлеш для мене «Діло», о що я Тебе вже і просив... пиши, бо розгніваюсь на Тебе, мала, як не будеш писати!» [2, арк. 57, 85—86].

Звертаючись часто до Ольги «мала», «доню», «наївна», «маленька», Дмитро, як правило, демонструє загальноприйнятне трактування сфери «жіночого», що розглядає її як велику дитину, «що була маленька, росла, росла і лишилась маленькою» [2, арк. 139]. Ольга потребує вказівок, настанов, пильного нагляду: «Як ти ще вічно дитинна! Ти є класична в своїй наївності, бо представляєш собі справу майже легкодумно!» [2, арк. 157]. Перебуваючи на віддалі, Дмитро часто намагається керувати тою, яка, на його думку, повинна бути керованою, схилити її до покори, нав'язувати свої принципи мислення: «Бався в альтруїстку, бо я лишуся на все мізантропом! ...але радив я Тобі дбати попервах про себе, а опісля про других» [2, арк. 50, 141—144].

Загалом — це тип поведінки бути активним до всього того і тих, хто пасивний і має таким залишатися. Тому Дмитро прямолінійний у стосунках, легко і швидко дратується, відрізняється різкою зміною глибоких почуттів, сильними емоційними переживаннями. Молодого Басараба гнітить «шарпання» Ольги на громадській ниві, її посвята в Комітеті, прояви благодійництва: «Не потрібно Тобі бавитись в благородну пані таї купувати папіроси і цукерки для шпиталів і тим самим собі і мені від уст відіймати» [2, арк. 159—162]. Стан Дмитра зумовлений не так економічною скрутою, як атмосферою військового часу: перебуваючи далеко від фронту, Дмитро не має душевного спокою. Відсутність явного противника й невидима небезпека його впливу викликає у нього довготривале нервово напруження, стан пригніченості, почуття підвищеної тривоги [30, с. 55; 31]. Так у листі від 20.08.14 він пише: «Ей, мала, мала, чому сьвіт так якось плечима до нас відвертаєсь (властиво не світ, а дурна доля)... — зачинаю вірити в fatum

(чи там будиска карма). Хочу знайти убгрунтуване думки що мене майже все тримала в трудних (і веселих) хвилях життя. Що щастя чоловіка — се куля!» [2, арк. 40]. Думається, що солдатський фаталізм, про який він пише, є характерним в екстремальних умовах війни. Адже готовність військовика в будь-яку хвилину померти на полі бою, зобов'язання враз взяти зброю з метою захисту від ворога особливо відрізняє його від пересічного громадянина [22, с. 101; 31]. Звідси егоїстичні нотки щодо «коханої Олі», яка мало часу надає відповідям на його листи: «Якби Ти знала як діють на мене Твої листи, то Ти б не допустила до сего, щоб я вже другий день не мав від Тебе жодної звістки!» [2, арк. 85—86]. Неврівноважений тон — це наслідок тривожного, непевного стану в умовах війни: «... Не думай багато про тих синів, не сподійся їх маленька, що прийдуть, бо я не сподіюсь їх» [2, арк. 29].

В той же час жовнір Басараб розуміє, що кожна хвиля для обох в умовах війни може стати останньою. Чоловіче тривале оточення, відрваність від дому створює нагальну потребу духовного споглядання жінки. Спочатку Дмитрові достатньо світлин дорогої Олі: «Ще раз мушу Тебе похвалити, що дала зробити собі фотографію, то она пригадає мені так живо останні дні (занадто день) з тобою» [2, арк. 3]. Згодом він аргументовано настоює на церковному шлюбі, що відбувся у Відні 10 жовтня 1914 р. та приїзді Ольги до Мальборжету. Дмитро переконує «отрястися з глухих галицьких забобонів» й на правах законної дружини пожити разом з ним: «...Могли бись дещо відпочити та набрати сил до свіжої борби, яка нас опісля чекає. ...Найважніше однак, що Ти відпочинеш троха, бо то вже хиба Тобі належиться?» [27, арк. 121]. Думається, що модерні погляди Дмитра побачитись з коханою, возз'єднатись у час війни походили ще й від пониження ролі та статусу вояка-українця, його соціальної незахищеності в чужій армії, важким психологічним станом: «Якби Ти знала, Олю, як то ялось тепло робиться як можу сказати: *das is it mine Frau*» [27, арк. 82].

Приїзд та перебування Ольги Басараб в Мальборжеті (листопад 1914 — травень 1915 рр.) став для обох вимріяним раєм, нагородою за всі поневіряння. Постійна апатія та настрої Дмитра змінюються. Він розуміє, що лише дружина — його єдина розрадиця, помічниця, друг і кохана: «Але я певний, що не сумніваєшся про мене, віриш, що я одну

Тебе маю на світі ... Ти будеш єще жити для мене, що таки приймемо на себе тяжкий, але милий тягар» [27, арк. 81—83, 184].

На думку багатьох дослідників, присутність жінки на війні, особливо перед лицем небезпеки, покращувало людину, яка була поруч, робило її більш врівноваженою, психічно сильною, запобігало безлічі конфліктів [18, с. 307; 26, с. 33]. Ольга в Мальборжеті виконує особливо актуальну і показову у такі часи гендерну роль вірної подруги й дружини. У ній, як у дзеркалі, відбивається вся трагедія жінки на війні, ті гіркі, часом непривабливі сторони «військового життя», про які не прийнято говорити: «... З одної сторони се було б навіть дуже добре, як би була близько свого малого, могла б щохвилі з ним бачитись, але з другої сторони було б здається гірше. Іменно життя коштувало би там більше як ту і ще до сего мусіла б посправити собі різні речі, без яких я ту можу обійтись, а там були б конечні. От приміром різні речі, які Ти вичислюєш в своїм листі і ще много інших про котрі Ти не згадуєш або і не знаєш, ... щоб Ти не потребував мене встидатися» [1, арк. 100—101]. Молода дружина налагоджує нехитрий солдатський побут Дмитра, вони подорожують разом Альпами. Її віра в нього переконала і викликали зміни в світогляді чоловіка, зробила його натуру більш складною, творчою, відкритою до позитивного досвіду: «Я надіюсь, хоч як непевні теперішні времена, що все перемине для нас добре...» [2, арк. 83]. Тому цілком логічно, що від їзд дружини дає підставу Дмитрові констатувати: «Олю, коли Ти виїхала, то я бігме не жию!...Зате бракує Тебе мені дуже, бо кілька лиш прийду до хати перемоклий, перевтомлений, тай нема кому притулитись до мене, потішити, тай побештати, щоб вимився тай перебрався» [2, арк. 140—144, 170—175]. Зазначені факти спростовують спотворений чоловічий образ тваринно-агресивного, «мужнього» маскулінного типу, що постійно продукується у ситуаціях активізації війни [22, с. 80; 31]. Натомість свідчать про страждання і переживання чоловіків, що перебувають під примусом застосування насильства і готовності вбивати, їх залежності від емоційної складової: «...В тих тяжких часах удалось нам пережити разом около пів року, ...а то була одна із щасливіших годин...» [2, арк. 153].

Листування подружжя Басарабів також демонструють погляди Дмитра на війну, що є недостатньо

систематизованими. Якщо спершу він віддає належне військовому обов'язку, то далі зауважує: «Знаєш, маленька, що завидую деколи всяким, що не мусіли йти до війська тепер, бо і я був би лишився при Тобі...» [2, арк. 3]. Розмірковуючи над характером і цілями Великої війни, Дмитрові бракує національної складової: за кого він воює, за чий інтереси та цінності: «Я цілими днями працюю як дикий осел, та най би там, коб бодай не задармо... Ну хай там, лишім війну, бо нового з неї нічого вже не витягнемо, говорім про живе...» [2, арк. 143, 184]. Відсутність патріотичного компоненту не трансформується в підйом чи наполегливість українського жовніра, а скоріше в байдужість: «Але спішім, бо треба йти до роботи, а ту італійці стріляють, а я навіть не знаю куди, бо пишу до Тебе...» [2, арк. 179].

4 травня 1915 р. Італія направляє ноту про свій вихід з Троїстого Союзу, вказавши як основну причину непоступливість Австро-Угорщини в балканському питанні [25, с. 131—139]. Вступ Італії у війну означав початок воєнних дій для артилерійської частини Д. Басараба: «Взагалі тяжка артилерія має тепер найбільше слави і говорить, але мощно говорить. Стріляють досить густо і самими важкими арматами, а то двацятьвісім сантиметрів в проміжі... Можеш собі представити, донечко, як то виглядає», — пише Дмитро в листі від 13.06.1915 р. [2, арк. 184] Цитата засвідчує, що використання артилерії у I Світовій війні вимагало напруженої розумової роботи, в зв'язку з чим навантаження на інтелектуально-чуттєву сферу воїна різко зростало. Не випадково на роль коректувальників вогню обирали найбільш вольових і холонокровних солдат [26, с. 28—29; 31]. Про це читаємо в листах Дмитра Басараба: «Знаєш, таке дивне вражіння огортає, як надлетить така велика ворона (її не видно, але шумить неприємно) таї кожний цікавий, що сталося, де впало...» [2, арк. 184]. У його зовнішній установці переважає логіка і предметність, але в душі він відчуває хиткість свого положення. Так, під час артобстрілів Дмитро дещо іронізує: «Італійці стріляють даліше і треба додати, що стріляють зле. Приблизно вистрілили на нас около 250 стрілів, тож можна надіятись що на будуче так само буде. Тільки робить та дурна куля багато дуже крику...» [2, арк. 186]. Він не боїться бою, але жовніру Басарабу сумно, що він не може надати більше доказів своєї сміливості, ніж померти за цю непотріб-

ну, «злочинну» справу. Розуміння того, що його боротьба — безглузда, безнадійна, що несе сумнів, відчай та жахливу смерть найбільше пригнічує українського вояка: «Чорт бери, минули мені найкращі літа без жадного вдоволення мого «я», хай буде так і далі» [2, арк. 55].

Аналізуючи перебіг та характер військових дій, Дмитро передбачає навіть нележку післявоєнну реабілітацію, яка принесе подружжю нові випробування: «...Якби мені і пощастило вернути, то можу вернути або фізично каліка (як у війні буває), а що важніше нервово. Бо сподіюсь що такі потрачена негвтіха війна лишать сліди настроєній. То само тикаєсь і Тебе. І чи думаєш, що злука таких нервових калік була б можлива?» [2, арк. 190].

Проблема «виходу з війни» не менш складна, ніж проблема «входження» в неї. Навіть якщо мати на увазі лише психологічні наслідки, діапазон впливу факторів війни на людську психіку є надзвичайно широким [16, с. 24; 31]. Тому логічно, що думки про те, «коби то вже раз війна скінчилась», є провідними в листах Дмитра Басараба за травень 1915 р.: «Коби вже раз вигнали москалів та заключили мир..., бо зачинаю ненавидіти тої зброї» [2, арк. 182]. Його знову охоплює апатія: «Читаю Твої листи, але і вони чомусь сум наводять на мене» [2, арк. 185]. Змучений постійною бойовою готовністю, він багато палить і п'є. Відомо, що алкоголь, наркотичні речовини та медичні психотропні препарати широко застосовувалися перед бойовими діями I Світової війни [22, с. 11, 23, 45; 31]. Розгортаючи цю тему в останньому листі за 15.06.1915 р., Дмитро зазначає: «...Мушу себе подразнити, п'ю мало, хіба як змучений, щоб штучно викликати підбадьорення. Щодо курення, то всі се завважають, навіть доктор, що забагато курю.... тільки не знаю, що би Ти зробила в подібнім випадку. Але Ти не знаєш війни, Олю» [2, арк. 188].

Наведені останні слова засвідчують глибоку правдивість тези про те, що Велика війна поділила людство на «острів мужчин» і «острів жінок, дітей і старих», де перші боролись за свої ідеали, а другі намагались вижити й зберегти людське життя. Кожен з них бачив і вів «свою» війну. Для Ольги Левицької-Басараб цей конфлікт тривав до останніх днів життя: загибель чоловіка у червні 1915 р. змусила молоду жінку до подвійного навантаження, вплинула на її індивідуальний життєвий шлях та статус у суспіль-

стві. В подальшому вона активно включається в діяльність УВО та український жіночий рух, щоб продовжити боротьбу за незалежність, розпочату у часи війни. Поле її діяльності змінюється на політичне, що, як відомо, є продовженням війни, але іншими засобами [4, с. 129; 11, с. 78—79].

Таким чином, листи, що містяться в особистому фонді діячки (№ 866 ЦДА у Львові), дають цінну інформацію про О. Левицьку та Д. Басараба як цільних, гармонійних та ідейних особистостей в часи військової напруги й життєвої небезпеки. Епістолярій засвідчує, що гендерні ролі, психологічна поведінка та діяльність адресатів загалом були адекватними до реалій військового часу. Нерідко листи передають страх, любов, відчай й сумніви не «сильного» чоловіка чи «слабкої жінки», а «маленької людини» перед лицем смертельної небезпеки. Тому жіночі й чоловічі історії в час війни — це «маленькі життєві світи», до яких звертаються науковці у пошуках «малих альтернатив», інших ціннісних орієнтацій поряд із вивченням державної політики чи аналізом глобальних суспільних структур. Цей дискурсивний підхід засвідчує значущість ірраціоналістичної площини гендерних досліджень для формування нової парадигми в історіографії [16, с. 38—39].

Крім того, це листування є цінним джерелом для дослідження тогочасного військового повсякдення саме жінки, яка, окрім «фемінних» ролей (догляд за полоненими, інтернованими, дітьми), змушена була набути рис «маскуліності» (участь в мілітарних організаціях, виконання ролі годувальниці та захисниці родини), що не відповідало типово українському (і не тільки) гендерному сценарію. Для українок повсякденний патріотизм означав вистояти, вижити, допомогти, виказуючи жертвовність та милосердя. Чимало з них, на зразок О. Левицької-Басараб, здобули новий цінний досвід у час війни, знання та навички, усвідомили свої права, продемонстрували відданість національним ідеям й впевнено вийшли на арену суспільної діяльності. Набутий ними громадський досвід став кроком до вирішення соціальної нерівності у міжвоєнний період.

1. Центральний Державний Історичний Архів у Львові (ЦДАУЛ). — Ф. 866. — Оп. 1. — Спр. 5. — Листи та поштівки до Басараба Д. (1914—1915 рр.). — 93 арк.

2. Центральний Державний Історичний Архів у Львові (ЦДАУЛ). — Ф. 866. — Оп. 1. — Спр. 6. — Листи Басараба Д. (1914—1915 рр.). — 188 арк.
3. Бежук О. Благодійна діяльність Українського жіночого комітету допомоги раненим українським жовнірам у місті Відні 1914—1918 рр. / Ольга Бежук // Науковий вісник ЛНУВМ та біотехнологій ім. С.З. Гжицького. — № 2 (37). — Ч. 5. — Львів, 2008. — Том 10. — С. 130—135.
4. Бежук О. Матеріали Ольги Басараб: ще раз про розвідувальну діяльність УВО / Ольга Бежук // Держава та армія. Вісник Національного університету «Львівська політехніка» / відп. ред. Л. Дещинський. — Львів, 2007. — Вип. № 584. — С. 129—134.
5. Болтин Е. Галиційская битва / Е. Болтин Ю. Вебер // Очерки мировой войны 1914—1918 гг. — Москва, 1940. — 147 с.
6. Гапон Н. Мова та гендер: ретроспектива постструктуралістських дискусій у філософії / Надія Гапон // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Філософія. — 2003. — Вип. 11. — С. 94—100.
7. Гетрелл П. Беженцы и проблемы пола в России во время Первой мировой войны / Петер Гетрелл // Россия и Первая мировая война. Материалы Международного научного colloквиума. — СПб. : Д. Булантин, 1999. — С. 112—128.
8. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914—1920) роки / Дмитро Дорошенко. — Київ : Темпора, 2007. — 48 с.
9. Джонсон Р. Она: Глубинные аспекты женской психологии / Р. Джонсон. — Москва : Когито-центр, 2005. — 112 с.
10. Дмитерко-Ратич Г. Львів-Відень-Рогатин / Гандзя Дмитерко-Ратич // Незабутня Ольга Басараб. Вибране / під. ред. І. Книш. — Вінніпег, 1976. — С. 80—82.
11. Дядюк М. Ольга Басараб-Левицька: жінка-шпигун? / Мирослава Дядюк // Український жіночий рух у міжвоєнній Галичині: між гендерною ідентичністю та національною заангажованістю : монографія. — Львів : Астролябія, 2011. — 368 с.
12. Жванко Л. Біженство Першої світової війни в Україні. Документи і матеріали (1914—1918) рр. : монографія / Людмила Жванко. — Харків : ХНАМГ, 2010. — 360 с.
13. Залізник О. Моменти з життя О. Басараб / Олена Залізник // Жіночий світ. — 1951. — Ч. 1—2. — С. 3—4.
14. Залізник О. Суспільно-громадська праця Ольги Басараб / Олена Залізник // Українка у світі: бюлетень світової федерації українських жіночих організацій. — 1964. — Ч. 1 (3). — Березень. — С. 3.
15. Зборовська Н. На карнавалі мертвих поцілунків: Феміністичні роздуми / Н. Зборовська ; післямова М. Ільницька. — Львів : Літопис, 1999. — 336 с.

16. Кісь О. Жіночі обличчя війни: ключові теми і підходи у західній феміністській історіографії / Оксана Кісь // Жінки Центральної та Східної Європи у Другій світовій війні: гендерна специфіка досвіду в часи екстремальних насильств. Збірник наукових праць / за наук. ред. д. і. н. Г. Грінченко, к. і. н. О. Кісь. — Київ : АРТ КНИГА, 2015. — С. 15—39.
17. Кукуленко-Лук'янець І.В. Психологія жінки-педагога: генеза світотворення особистості: монографія. / Ірина Кукуленко-Лук'янець. — Черкаси, 2014. — 402 с.
18. Крисаченко В.С. Суспільний статус жінки як критерій цивілізованості / В.С. Крисаченко // Українська політична нація: генеза, стан, перспективи: монографія / за ред. В.С. Крисаченко, М.Т. Степико, О.С. Власюк та ін. — Київ : НІСД, 2003. — 631 с.
19. Літопис нескореної України. Кн. 5: Ольга Басараб та її доба: документи, матеріали, спогади, біографічні нариси / Я.С. Лялька; в. о. наук.-дослід. центр історії нац.-визвол. змагань України; передне слово Ярослав Дашкевич. — Львів: Галицька видавнича спілка, 2007. — 1250 с.
20. Мілена Рудницька: статті, листи, документи: Збірник документів і матеріалів про життя, суспільно-політичну діяльність і публіцистичну творчість Мілени Рудницької / упор. М. Дядюк. — Львів: Інститут історичних досліджень Львівського державного університету ім. Івана Франка, 1998. — 844 с.
21. П. Ч. Ціль і завдання молоді / П. Ч. // Відгуки. — 1913. — Ч. 1. — С. 9.
22. Ремарк Е.-М. На західному фронті без змін / Еріх-Марія Ремарк; пер. Є. Попович. — Харків: Фоліо, 2008. — 253 с. — (Роман).
23. С. С. З життя цілої людини (Спомини про Ольгу Басараб) / Стефанія Савицька // Нова хата. — 1929. — Ч. 3. — С. 3.
24. Сарбей Г.В. Україна крізь віки. Національне відродження України / Г. Сарбей. — Київ: Альтернатива, 1999. — Т. 9. — 336 с.
25. Стахов С.Р. Балтійський морський театр військових дій у Першій світовій війні / С. Стахов // Народи світу і Велика війна 1914—1918 рр: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції 3—4 квітня 2015 р. — Вінниця: Нілан-ЛТД, 2015. — 350 с.
26. Турянський О. Поза межами бою. Дума пралісу: Вибране / Осип Турянський. — Академія, 2015. — 312 с.
27. Храплива Л. Ольга Басарабова / Леся Храплива // Жіночий світ. — 1965. — Ч. 2. — С. 3—5.
28. Циман Б. Результати і протиріччя культурної історії: деякі зауваження / Б. Циман // Епоха. Культура. Люди: збірник статей. — Харків, 2004. — 326 с.
29. Чопик Г. Українська розвідниця Ольга Басараб / Григорій Чопик. — Львів: Галицька видавнича спілка, 2005. — 32 с.
30. Шарик М. Діти війни. Спогади / М. Шарик. — Ч. 1. — Вінніпег: Іван Тиктор, 1956. — 128 с.
31. Психологія війни [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://medbib.in.ua/voyna-kak-istoriko-psihologicheskoe-yavlenie.ht>.

Olha Bezruk

WORLD WAR I IN A SYSTEM OF BINARY OPPOSITIONS OF MALE AND FEMALE EXPERIENCE

Along with the development of women's educational institutions in history, the gender aspects and transformation of traditional cultural visions, masculine and feminine norms, and special aspects of appropriate images in military propaganda are worth of being increasingly focused on. The experience of the World War I showed that having postponed the gender conflict caused by the feminist movement at the beginning of the 20th century, the opposition had been deepened as a result of formerly unknown phenomenon of conscientious struggle of men and women for new forms of life. The research of gender experience of participation in military operations displayed ambiguousness of war perception by different age groups, witnessed deep traumatism of battlefield and administrative area events for both gender identities, and corrected stereotype images of men as born fearless fighters, and women as a softer sex.

Keywords: Great War, correspondence, gender stereotypes, emancipation, refugees, civilian labour, personal relationships, empathy, egoism.

Ольга Бежук

ПЕРВАЯ МИРОВАЯ ВОЙНА В СИСТЕМЕ БИНАРНЫХ ОППОЗИЦИЙ ЖЕНСКОГО И МУЖСКОГО ОПЫТОВ

С развитием женских студий в истории все большего внимания заслуживают гендерные аспекты войны, в частности трансформации традиционных культурных представлений и норм маскулинности и фемининности, особенности использования соответствующих образов в военной пропаганде. Опыт Первой мировой войны показал, что отсрочив конфликт полов, вызванный феминистическими движениями начала XX века, данное противостояние углубилось за счёт демонстрации неизвестного ранее феномена сознательной борьбы мужчин и женщин за новые формы жизни. Исследования гендерного опыта участия в боевых действиях, показали неоднозначность восприятия войны различными возрастными группами, глубокий травматизм пережитого на фронте и в тылу обеими полами, поставили под сомнение стереотипные представления о мужчинах как о врождённых бесстрашных воинах, а женщинах как о «слабом» поле.

Ключевые слова: Великая война, переписка, гендерные стереотипы, эмансипация, беженство, общественная работа, личные отношения, эмпатия, эгоизм.